

Impactul legislației și politicii școlare maghiare dualiste asupra eparhiei greco-catolice de Gherla 1867-1918

Mirela ANDREI

Regimul politic așa-zis „dualist” a debutat în plan legislativ, în partea maghiară a monarhiei bicefale, cu o lege cu caracter general, de factură liberală, dar cu nedisimulate accente naționaliste, cunoscută sub numele de „legea naționalităților” (sau articolul de lege nr. XLIV), care acorda drepturi egale cetățenilor, doar în calitatea lor de membri ai națiunii maghiare și sub nici o formă a celorlalte națiuni, a căror existență nu era recunoscută. Legea proclama, așadar, existența în Ungaria a unei singure națiuni, „una și indivizibilă”, care îi includea pe toți cetățenii țării indiferent de origine, limbă sau naționalitate. Limba maghiară era decretată limba oficială a statului, limbile naționalităților putând fi utilizate numai în limitele prevăzute de lege, în anumite sectoare: parțial în administrație și justiție, atât cât să faciliteze „posibilitățile practice ale guvernului”, în biserică și învățământul confesional, dar numai în măsura în care să nu fie periclitată „unitatea statului”¹.

Învățământul elementar din Ungaria dualistă s-a organizat în baza „legii naționalităților” și a legii nr. XXXVIII/1868², care adăuga alte principii moderne, adoptate din sfera politico-economică a liberalismului, la cele introduse deja de legislația școlară neoabsolutistă (generalizarea, obligativitatea și gratuitatea) precum: libertatea învățământului, planul unic de învățământ, indiferent de susținătorul școlii, în scopul uniformizării procesului educativ-instructiv, învățământul de stat etc. astfel, obiectele de învățământ obligatorii pentru toate tipurile de școală elementară erau: religia și morala, citirea și scrierea, exerciții de gramatică, calculul în minte și în scris, cântarea și exerciții corporale (gimnastică), științele naturii cu aplicare practică în orele de economie, accentul fiind pus pe grădinarit, iar pentru clasele superioare a 5-a și a 6-a erau prevăzute geografia și istoria patriei, cunoștințe de drept și datoriile civile³. Deși, la o primă vedere legislația amintită poate părea a fi una generoasă, inspirată de ideile liberalismului și prin urmare în ton cu spiritul epocii moderne, în fond ea conținea germenii fenomenului ce avea să ia amploare mai târziu: maghiarizarea agresivă prin intermediul școlii⁴.

Potrivit legislației menționate, alături de stat, aveau dreptul să înființeze școli, prin urmare să fie așa-numiți „susținători de școli” și confesiunile religioase, comunele politice, societăți sau asociații, chiar particulari, cu condiția să dispună de resursele economice pentru a le putea susține material. Limba de predare în școală era stabilită de instituția sau comunitatea care o înființa, care avea dreptul și de a fixa planul de învățământ în limitele prescrise de lege, să aleagă manualele școlare, să numească învățătorii și să le fixeze salariile, care de asemenea exercita și controlul asupra școlii și învățătorilor. Susținătorii de școală aveau, în același timp, obligația de a ridica sau renova edificiile școlare, de a asigura mobilierul necesar desfășurării procesului instructiv-educativ (bănci, scaune, catedra etc.), a materialului didactic (hărți, tablouri, mape, rechizite de scris, manuale școlare), lemnele pentru foc, salariul dascălilor.

---

¹ T. V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, Sibiu, 1904, vol. IV, pp. 429-798, apud Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de biserica românească din Transilvania în perioada dualismului 1867-1918*, Sibiu, 1986, p. 15.

² Date cu privire la conținutul acestei legi oferă Nicolae Bocșan, Valeriu Leu în *Școală și comunitate în secolul al XIX-lea. Circularele școlare bănățene*, Cluj-Napoca, 2002, pp. 31, 34-35, 38.

³ Leonora Feștilă, *Contribuții la istoricul învățământului elementar din județul Bistrița-Năsăud. Școlile elementare de stat și comunale între 1868-1918*, Cluj-Napoca, 1984, teză pentru obținerea gradului didactic I, p. 21.

⁴ *Ibidem*, p. 38.

Legislația școlară dualistă stipula pentru spațiul maghiar, în funcție de susținătorul material al școlii, funcționarea a trei tipuri de școli elementare: de stat, comunale și confesionale. Se preciza că școlile elementare de stat pentru instrucția „poporală” vor fi înființate, acolo unde se va considera necesar, de Ministerul cultelor și instrucțiunii publice, avându-se, desigur în vedere și solicitărilor autorităților locale și recomandările inspectoratelor școlare. Întreținerea materială a acestora cădea în totalitate în sarcina și bugetul statului, limba de predare, fiind în mod necondiționat maghiara. Relativ puține la început, numărul lor va spori mai ales după ce a avut loc reorganizarea administrativă a comitatelor în 1876, cuprinzând treptat până spre sfârșitul secolului XIX aproape toate localitățile cu populație maghiară majoritară sau cel puțin mai numeroasă⁵.

Școlile comunale aveau să se înființeze în comunele unde confesiunile nu întrețineau școli confesionale, în forma stipulată de lege, precum și în alte situații prevăzute de aceeași legislație. Acelea erau considerate drept instituții publice, care trebuiau frecventate de toți copiii de vârstă școlară, fără deosebire de religie. Susținerea lor materială revenea în comun statului și comunei politice. Aceasta trebuia să suporte cheltuieli necesitate de întreținerea localurilor de școală, a mobilierului, procurarea de rechizite și manuale școlare, plata salariilor dascălilor etc. Pentru aceste școli statul acorda comunei dreptul de a introduce o contribuție deosebită pe cetățeni și proprietari în cuantum de până la 5% din impozitul anual, sumă care putea să acopere o parte, foarte redusă însă, din cheltuielile pentru școală⁶. Numărul acestor școli va înregistra o ușoară creștere după 1879, urmare a intrării în vigoare a primei legi Trefort, pentru ca apoi, în contextul declanșării acțiunii sistematice de maghiarizare forțată a naționalităților nemaghiare din Ungaria, creșterea numărului acestor școli să se accelereze⁷. Pentru început s-a pus mai puțin accentul pe limba de predare, lăsându-se a se înțelege că aceea putea fi și una nemaghiară⁸. În vicariatul Rodnei, spre exemplu, primele școli comunale înființate au folosit ca limbă de predare, limba română, astfel încât la o primă vedere ceea ce le diferenția de școlile confesionale era numărul sporit de ore de limbă maghiară. Un alt element de diferențiere consta în faptul că școlile comunale erau din punct de vedere administrativ în subordinea inspectoratelor regești, instituții de factură maghiară, nu în cea a bisericii. Alte deosebiri substanțiale nu existau, chiar programa școlară fiind foarte asemănătoare, cu excepția numărului de ore de limbă maghiară⁹.

Indiferent de categoria din care făcea parte, școala elementară era organizată pe două cursuri: cel obișnuit constând în cursuri zilnice, cu clase pentru elevii cu vârsta cuprinsă între 6-12 ani și școala de repetiție, ce trebuia urmată de copiii cu vârsta între 12-15 ani¹⁰, părinții fiind obligați să-i lase să frecventeze școala, în caz contrar ei erau pedepsiți, de la simpla muștrare din partea comitetului parohial sau a senatului școlar până la amenzi cuprinse între 50 cr. și 4 fl., cuantumul fiind stabilit în funcție de numărul de zile absentat de elevi și de repetarea abaterii¹¹. De frecventarea școlii erau scutiți doar elevii debili, care puteau prezenta în acest sens un certificat medical. Dacă unii elevi se găseau în imposibilitatea materială de a frecventa școala, susținătorul de școală trebuia să îi ajute¹². Legea dispunea ca timpul de prelegere să fie de cel puțin opt luni la sate și nouă luni la orașe, începutul anului școlar să fie pe 15 septembrie, cu posibilitatea ca toamna, pe timpul culesului, să se dea vacanțe de cel mult 14 zile. Încheierea anului școlar trebuia să se facă la începutul lunii iunie, pentru ca în prima jumătate a acesteia să se poată ține examenele de încheiere.

Referitor la școala repetițională, se prevedea ca în timpul anului școlar să se aloce două jumătăți de zile, miercurea și sâmbăta după-masă pentru desfășurarea procesului instructiv, cu accent pe deprinderile economice și grădinarit. Elevii din școala repetițională aveau a se instrui câte două ore pe zi, în zilele alocate, pe timp de vară și câte cinci ore pe zi în timp de iarnă (noiembrie – martie)¹³. Legea stabilea și „zilele de ferii” (vacanță): duminicile și sărbătorile legale de peste an, iar de Crăciun și Paște se puteau da vacanțe a câte 10-11

⁵ *Ibidem*, p. 37.

⁶ *Ibidem*, p. 38.

⁷ *Ibidem*, pp. 65, 69.

⁸ *Ibidem*, pp. 69-70.

⁹ Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p.133.

¹⁰ Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *op.cit.*, p. 38; Leonora Feștilă, *op. cit.*, p. 21.

¹¹ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bistrița Năsăud (de acum se va utiliza ANDJBN), fond *Vicariatul Rodnei*, dos. 1029/1909, f. 19 v.

¹² *Ibidem*, f. 19 r.

¹³ *Ibidem*, f. 19 v.

zile, pentru Rusalii fiind prevăzute 3 zile de vacanță¹⁴. De aceste vacanțe beneficiau și dascălii, care în cazuri de boală sau alte situații aveau dreptul și la concedii, dar care să nu depășească mai mult de opt zile pe an¹⁵.

Inspekția școlară era încredințată patronului școlii, astfel în școlile de stat și cele comunale acest drept îi revenea Ministerului de cult și instrucțiune publică, exercitat prin intermediul funcționarilor săi, așa-numiții inspecitori regești, în timp ce în școlile confesionale inspekția se realiza de către anumite organe bisericești, care aveau atribuții bine definite în acest domeniu. În ceea ce privește întreaga administrare a școlii, gestionarea bunurilor acesteia sau a fondurilor școlare acolo unde existau, legea prevedea înființarea senatelor școlare.

Din nefericire însă, promițătoarele principii inspirate de liberalism, care au stat la baza întocmirii acestei legislații școlare, aveau să fie completate ulterior cu alte legi care anulau caracterul modern al celei din 1868. Acestea puneau accentul pe dezvoltarea cu precădere a învățământului în limba maghiară, condiție fundamentală a reușitei procesului de maghiarizare a națiunilor nemaghiare din arealul teritorial al guvernelor budapestane, proces în care s-au angajat cu toată forța instituțiile politice și civile maghiare.

Punerea sub semnul întrebării a existenței școlilor confesionale și a individualităților naționale s-a agravat cu prima lege școlară Trefort, din 1879, care stipula obligativitatea predării limbii maghiare în școlile a căror limbă de predare nu era maghiara, începând cu clasa a II-a¹⁶ și însușirea acesteia de către dascălii aflați în funcțiune, în următorii patru ani în cadrul unor cursuri de specializare, iar pe viitor prin studierea ei sistematică în școlile pedagogice¹⁷. Ministerul de cult și instrucțiune publică se arăta „binevoitor” și venea în întâmpinarea învățătorilor de alte naționalități, care nu știau limba maghiară și prin lege erau obligați ca într-un termen relativ scurt să o învețe, acordându-le anumite facilități și încurajându-i prin diverse măsuri, în acest sens. Astfel s-au organizat pentru timpul vacanței cursuri suplimentare de limbă maghiară. Consistoriul scolastic din Gherla îi anunța pe vicarii, protopopii și preoții din dieceză în 25 iunie 1885 că, dascălii, doritori a frecvența respectivul curs, deschis în anul amintit la Cluj, Zalău și Sighet aveau să primească și o diurnă de 70 creițari pe zi din partea statului, cheltuielile de călătorie, urmând a fi suportate de comunele bisericești¹⁸.

Tendențele de transformare a întregului sistem școlar în principalul instrument al procesului de maghiarizare a naționalităților din Ungaria s-au agravat cu 1883 (a doua lege Trefort), care prevedea introducerea limbii maghiare în școlile medii, adică în gimnaziile și școli reale și cu cea din 1891, cunoscută sub denumirea de legea azilelor sau a grădinițelor de copii. Aceasta avea drept obiectiv familiarizarea copiilor naționalităților, de la o vârstă fragedă cu limba maghiară, proiectul urmărind înființarea a numeroase grădinițe, atât în mediu urban, cât și în cel rural, ce urmau a fi frecventate de copiii între 3 și 6 ani¹⁹.

În seria măsurilor guvernamentale, care vizau subminarea învățământului confesional al naționalităților nemaghiare din Ungaria dualistă, s-au înscris și ordinațiunile ministeriale privind interzicerea „strictă” a unor cărți și manuale școlare. Începută prin articolul de lege XXVIII din 1876 politica de trecere la „index” a unor cărți, în special a manualelor destinate școlilor elementare care aveau autori nemaghiari, a lovit și în învățământul românesc, retransat sub protecția bisericii. O simplă trecere în revistă a titlurilor interzise, în special cărți de istorie sau geografie, precum și a unor scurte comentarii pe marginea acestora demonstrează intenția clară de a da manualului școlar caracteristici care să-l transforme într-un mijloc de educare și formare a tinerei generații, indiferent de naționalitate, în spiritul conceptelor de stat și cetățean maghiar.

Ordinațiunea nr. 21.596 din 5 iulie 1886²⁰, semnată de ministrul instrucțiunii, Trefort, „oprea” dreptul de folosire a unui anumit număr de cărți românești, dintre care menționăm: „Istoria universală” aparținând dr. George Popa din Arad²¹, „Geografia Ungariei” și „Elemente de geografie generală”, aparținând dr. Nicolae Pop din Brașov, 1877, „Introducere în geografie” de Ioan Tuducescu din Arad, 1811²². Interzicerea acestora se

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, dos. 885/1902, ff 18-19 r. De menționat că scopul „principal și singur” al acestei legi era acela ca „pruncul” de limbă maternă nemaghiară să-și însușească limba maghiară în așa fel încât „corespunzător împrejurărilor de viață să-și poată exprima cugetele [...] să poată ceti fluent și scrie corect ungurește”.

¹⁶ Vezi Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *op. cit.*, pp. 45-46; Mircea Păcurariu, *op. cit.*, pp.136-142.

¹⁷ *Ibidem*, dos. 534/1885, f. 33 r.

¹⁸ Informații mai detaliate referitoare la aceste legi în Mircea Păcurariu, *op. cit.*, pp. 142-147.

¹⁹ ANDJBN, fond *Vicariatul Rodnei*, dos. 552/1886, f. 23 r.

²⁰ *Ibidem*. „...încât istoria cu intențiune o arată într-o lumină falsă și astfel stârnește concepte false, sentimente contrar statului...”

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

întemeia pe faptul că toate "cuprind aserțiuni contrare cu starea faptică a țării și romanizează numele comitatelor și a orașelor". Din motive asemănătoare erau oprite de la a mai fi utilizate în școli și mapa "Magyarország Szerbvajdaság és Temeisibánság Erdélyi..", întocmită și desenată de A. J. F. Toth, acuzată că reproduce cu culori diferite Ardealul și Banatul de odinioară, precum și împărțirea după regimente a graniței militare, fiind astfel contrară "dreptului public și faptic al patriei". Interzisă era și mapa „Schulwand von Europa” desenată de L. Holler, pentru că Ungaria nu era arătată ca un stat de sine-stătător²³.

Numărul cărților, a manualelor și a mapelor românești, maghiare și germane utilizate în școlile confesionale din Transilvania va crește de acum de la un an la altul. În anul 1906, potrivit ordinului ministerial nr. 17095 din 29 martie 1906, transmis în dieceza Gherlei prin ordinațiunea consistorială nr. 4233 din 12 mai același an, semnată de episcop, acestea totalizau un număr de 148 titluri²⁴. Dintre cele românești considerăm interesant să menționăm câteva titluri și câțiva autori: „Almanachul românului pe anul 1891” (București, 1891); Dimitrie Bolintineanu: „Viața lui Ștefan cel Mare” (București, 1863) și „Legende noi” (București, 1862); cărți de „cetire”, unele editate la București; Ceonța Tivadar – „Compendiu de geografie universală” (ediția a III, 1884); Dreghiciu Melentin – „Istoria Ungariei în compendiu”, 1874; Florentin M. C. – „Notițe din istoria românilor”, București; Gusti Dimitrie – „Retorica”; Laurean Treboniu: „Atlas geografic după L. Bonenfant, acceptat pentru școlile române din ordinea M. S. Carol I Domnul Românilor” (Paris, Budapesta, 1868) și „Istoria românilor din timpurile cele mai vechi până în zilele noastre” (București, 1873); I. M. Moldovan – „Istoria Ardealului pentru școalele populare”; Papiu P. Ioan – „Legendariu sau Carte de citit pentru școalele românești” (Gherla, 1874); Petru Maior – „Istoria pentru începutul românilor în Dacia” (Budapesta și Gherla, 1883) etc. (vezi doc. 6 din anexa documentară).

Se observă cu ușurință că printre cărțile și manualele interzise, primul loc îl dețin manualele tipărite la București sau de români din regatul României, apoi cele care conțin în titlu român, românesc sau fac referire la istoria, geografia, tradițiile românilor ardeleni și nu în ultimul rând cele care au autori dezirabili autorităților maghiare. Considerăm, de asemenea, interesant de precizat că din numărul de 148 titluri, 96 sunt cărți românești, 29 germane, restul fiind scrise în limba maghiară. Politica de interzicere a manualelor și a cărților românești nu se va opri aici. Ordinațiunea consistorială ținută la Gherla în 6 aprilie comunica întregului cler și corp didactic diecezan ordinul ministerial din 13 februarie același an, care oprea începând cu următorul an școlar două metodici, apărținând lui V. Gr. Borgovan: „Îndreptar teoretic și practic pentru aritmetica din școala poporală în folosul preparanzilor, a învățătorilor, a institutorilor și a altor bărbați de școală” și „Îndreptar teoretic și practic pentru geometria din școala poporală...”²⁵. Cu toate că acestea au fost aprobate de comisia scolastică arhidiecezană din Blaj în 24 noiembrie 1884, ministerul instrucțiunii, arogându-și dreptul de a interveni și în afacerile școlare de natură confesională, le interzicea pe motiv că au fost editate în alt stat²⁶ și prin acest fapt loveau în articolul de lege din 1898. articolul de lege XXVII/1907 interzicea anumite tipuri de cărți din bibliotecile școlare, acordând inspectorilor regești dreptul de ale examina periodic, chiar și pe cele ale școlilor confesionale²⁷.

Politica deznaționalizantă, desfășurată prin intermediul școlii, atingea apogeul cu articolele de lege din 1893 și 1907. Acestea vizau, în numele reglementării salarizării dascălilor din școlile „poporale” comunale și confesionale în conformitate cu necesitățile timpului, impunerea unor condiții materiale greu de îndeplinit de către comunele politice sau confesiuni, mai ales în cazul celor mici și cu posibilități economice extrem de limitate. Imposibilitatea alocării dascălilor cuantumului minim fixat de lege crea premisa dorită de stat, aceea de a contribui la plata salariului, ceea ce aducea cu sine pericolul transformării respectivei școli comunale sau confesionale într-una de stat. Legea era un pas sigur spre etatizarea școlilor elementare, însă cu prețul pierderii caracterului național pentru școlile nemaghiare din Ungaria. Articolul de lege XXVI din 1893, cunoscut și sub denumirea de legea salarizării dascălilor era publicat în dieceza de Gherla prin decizia consistorială nr. 7346 din 29 noiembrie 1893²⁸.

²³ *Ibidem*, dos. 973/1906, ff. 13-15.

²⁴ *Ibidem*, dos. 991/1907, f. 7 r.

²⁵ *Ibidem*. V. Gr. Borgovan funcționa atunci ca profesor de pedagogie la Școala normală de institutori în București, iar manualul a fost editat, firește, în România.

²⁶ *Ibidem*, dos. 1049/1910, f. 5 r.

²⁷ *Ibidem*, dos. 707/1894, ff. 52-53.

²⁸ *Ibidem*, f. 52 r.

Conform § I, cuantumul salariului anual al unui învățător definitiv dintr-o școală comunală sau confesională trebuia să fie de minim 300 fl., „locuință onestă”, uzufructul unei grădini de cel puțin ¼ iugăr. Învățătorului adjunct îi revenea, potrivit legii, 200 fl. pe an locuință și de asemenea dreptul de a folosi ¼ iugăr de grădină²⁹. Locuința învățătorului „ordinar”, trebuia să aibă cel puțin două camere pavimentate, o bucătărie și o cămară, iar învățătorul adjunct cel puțin o cămară pavimentată. În cazul în care susținătorii de școală nu puteau pune la dispoziția învățătorului o locuință corespunzătoare sau o grădină, aveau obligația de a asigura echivalentul în bani a acelora, pentru un an întreg. Problema locuinței învățătorilor din școlile comunale și confesionale s-a aflat de altfel și în atenția legii învățământului din 1868, reiterată în articolul de lege XXVIII/1876, care stabilea aceleași condiții în privința aceasta³⁰, dar care se pare că nu au fost respectate, fiind necesare noi intervenții din partea statului în acest sens.

Alături de aceste „competințe” articolul de lege XXVI/1893 stipula obligația introducerii așa-numitului „cvinvinal de vechime” în valoare de 50 fl. pe an³¹. Acesta era un spor salarial care se adăuga la cei 300 fl., acordându-se învățătorilor ordinari și adjuncți care puteau face dovada continuității în învățământ timp de cinci ani de zile. Se puteau acorda în total cinci „cvinvinale”, suma lor maximă putându-se ridica până la 250 fl. anual³². Astfel învățătorii, care în momentul intrării în vigoare a legii din 1893 erau aplicați deja, aveau să primească primul „cvinvinal” la 1 octombrie 1898³³. § 10 al legii școlare din 1893 atrăgea atenția patronilor de școli (comune politice, confesiuni) că, cuantumul salarial stabilit nu putea fi scăzut sub nici o formă în viitor și interzicea desființarea vreunei „stațiuni dascălești” din numărul de două sau mai multe existente într-o școală, pentru ca astfel să se poată asigura o salarizare corespunzătoare pentru un număr mai mic de dascăli³⁴. Desigur, pentru ca un învățător să beneficieze de efectele materiale ale legii trebuia să dovedească cu documente școlare că dispune de calificarea pedagogică necesară și că stăpânește bine limba maghiară.

Susținătorii școlilor aflate în atenția acestei legi erau datori să asigure până în 25 iunie 1894 salariul minimal stabilit, iar în cazul în care se aflau în imposibilitatea financiară de a asigura integral noua retribuție dascălească erau îndemnați să apeleze la ajutor din partea statului până cel târziu pe 25 septembrie 1894³⁵. De asemenea, susținătorii de școală care s-ar fi văzut puși în situația de a nu putea asigura „cvinvinalele” erau sfătuiți să se adreseze până la sfârșitul lunii iunie 1898 la ministrul de cult și instrucțiune publică³⁶. Generozitatea guvernului maghiar oferită prin această prevedere nu era altceva decât un calcul rece, o strategie perfidă care în fapt viza desființarea a încă câtorva școli confesionale. Dacă ajutorul de stat destinat întregirii salariului învățătorilor depășea suma de 60 fl., respectiv dacă acesta cumulată și cu un ajutor financiar pentru acordarea „cvinvinalului” atinge suma de 90 fl., ministrului de resort îi revenea dreptul de a apoa aplicarea respectivului învățător, precum și destituirea lui³⁷.

Cu toate amenințările proliferate de legislația școlară a Ungariei dualiste și inflexibilitatea manifestată de guvernele maghiare în aplicarea ei, nu de puține ori, fie s-a încercat eludarea anumitor prevederi de către cei ce trebuiau să o respecte necondiționat (susținători de școală, senat școlar, dascăli), fie nu existau toate premisele care să facă posibilă transpunerea ei în practică. Dovadă a acestei situații stau ordinațiunile ministeriale sau circularele Consistoriului episcopal din Gherla, care readuc în atenția personalului didactic în special anumite puncte din legile învățământului din Ungaria. Ordinațiunea ministrului de cult și instrucțiune publică nr. 28.352 din 21 aprilie 1899 atrăgea atenția, pe calea Consistoriului gherlean, factorilor responsabili din comunitățile satești și învățătorilor „poporali” în legătură cu neglijarea claselor a 5-a și a 6-a „respectiv omiterea cultivării școlărilor amăsurat planului de învățământ”. Era creată „o stare ilegală pentru că astfel unele obiecte determinate ca obligatorii în p. 11, respectiv 55, art. de lege 38 din 1868 (precum sunt istoria, geografia generală, drepturile și obligațiile cetățenești, științele naturale și economia) [...] rămân afară din cadrul

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*. A se vedea și Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *op. cit.*, p. 46.

³¹ ANDJBN, fond *Vicariatul Rodnei*, dos. 707/1894, f. 52 r.

³² *Ibidem*, f. 53 r.

³³ *Ibidem*, f. 52 r.

³⁴ *Ibidem*, f. 52 v.

³⁵ *Ibidem*, f. 53 r.

³⁶ *Ibidem*, f. 53 r.-v.

³⁷ *Ibidem*, dos. 820/1899, f. 19 r.

învățământului elementar popular și cu acest defect învățământul popular elementar nu poate să corespundă chemării sale”³⁸.

Aceste concluzii erau exprimate de ministrul de cult maghiar pe baza datelor primite din Transilvania despre starea școlii „poporale” pe anul școlar 1897-1898, de unde a putut sesiza și alte defecțiuni ale învățământului elementar printre care slaba frecvență școlară în general, precum și nefrecventarea școlii de repetiție generală și a celei repetițională de economie. În consecință decreta ca în toate școlile elementare, indiferent de caracterul avut, să se desfășoare conform legii din 1868 „întreg cursul legal de șase ani”, iar cele două școli repetiționale să funcționeze conform ordinațiunii privind organizarea acestora elaborată în anul 1896 sub nr. 60.764³⁹.

Insuccesele înregistrate la nivelul Transilvaniei în aplicarea articolului de lege XVIII din 1879 și dezamăgirea produsă de constatarea acestui fapt, transparent și din conținutul ordinațiunii nr. 30.332⁴⁰ din 5 iunie 1902 a ministerului maghiar de cult și instrucțiune publică. Aceasta era transmisă în dieceza greco-catolică de Gherla de către episcopul Ioan Szabò prin circulara nr. 6217 din 8 iulie 1902 dispunând „inspectoratelor cercuale” împlinirea cerințelor ei.

Adresată în primul rând consistoriilor episcopale și inspectoratelor școlare regești și prin intermediul lor, antistiilor școlare și învățătorilor, ea cerea executarea strictă a legii din 1879. Ministrul de resort își asuma eșecul aplicării legii din 1879 și căuta explicații viabile, exprimându-și opinia potrivit căreia „cauza nereușitei propunerii limbii maghiare este a se cerea în dotarea slabă a posturilor docențiale – pe baza legii din 1893, art. XXVI, § 16.” El propunea drept soluție „întregirea salariului la 800 coroane și acoperirea cvincvenalelor”⁴¹. Însă în vederea formării unei imagini cât mai reale asupra realităților existente în școlile elementare comunale și confesionale și pentru a putea decide măsurile adecvate, ministrul solicita forurile competente în materie școlară, la nivel regional sau local, să examineze temeinic, cu ocazia vizitațiilor școlare, câteva aspecte care puteau contribui la clarificarea respectivei stări de lucruri. Mai întâi, inspectorii școlari trebuiau să se convingă dacă învățătorul stăpânea limba maghiară, verbal și în scris, suficient de bine pentru a o putea preda elevilor. În caz contrar inspectorul pe baza documentelor învățătorului trebuia să verifice unde și când a obținut calificarea în limba maghiară, toate datele autentice referitoare la această problemă urmând să fie incluse în protocolul vizitațiunii școlare⁴².

Plecând de la § 4. al legii în discuție, care preciza că limba maghiară trebuia inclusă în rândul disciplinelor obligatorii din cadrul școlilor „poporale publice” și în funcție de care s-a stabilit planul de predare al limbii maghiare în școlile cu limba de propunere nemaghiară⁴³, ministrul cultelor și instrucțiunii publice solicita inspectoratelor regești să examineze rezultatul menționatei prevederi, respectiv numărul de ore prevăzute pentru predarea limbii maghiare și dacă acesta se respectă întocmai⁴⁴. Dacă inspectoratul găsea acel rezultat ca fiind nemulțumitor, trebuia să identifice și cauza. În cazul în care se constata că respectiva școală era deficitară în privința „școlarizării neregulate” sau a insuficienței mijloacelor de învățământ, inspectorul trebuia să ceară antistiei comunale și senatului școlar remedierea situației. Însă, dacă starea nesatisfăcătoare a lucrurilor se datora neglijenței învățătorului, inspectorul trebuia să-i „reflecteze pre neglijenți spre împlinirea conștiințioasă a datorințelor legale”. Atât situațiile deficitare constatate, cât și dispozițiile date în privința remedierii lor de către inspectorii școlari aveau să fie înscrise în protocolul de „vizitațiune școlastică”⁴⁵.

Cinci ani mai târziu, preconizata mărire salarială pentru învățătorii școlilor elementare confesionale avea să se materializeze într-o lege școlară, cunoscută și sub numele de legea Apponyi, care desăvârșea campania legislativă lansată de statul maghiar împotriva autonomiei confesionale și a învățământului desfășurat în

³⁸ *Ibidem*, f. 19 v.

³⁹ *Ibidem*, dos. 885/1902, ff. 18-19 r.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 18 r.

⁴¹ *Ibidem*, f. 18 v.

⁴² *Ibidem*. Potrivit acestui plan în școala elementară cu un singur învățător erau alocate „pentru deprinderi verbale și mentale” 9 ore de predare în limba maghiară, iar pentru învățarea cititului și scrisului în limba maternă o ore pe săptămână, în școlile cu doi învățători 15, respectiv 13 ore pe săptămână, în școlile cu trei învățători 17-19 ore, în cele cu patru învățători 20 respectiv 25 ore, iar în cele cu cinci învățători 18 respectiv 24 ore.

⁴³ *Ibidem*, f. 19 r.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*, dos. 991/1907, ff. 21-25 r.; Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *op. cit.*, pp. 52-53; Mircea Păcurariu, *op. cit.*, pp. 152-156.

limbile materne ale naționalităților din Ungaria. Articolul de lege XXVII din 1907⁴⁶, „despre raportul de drept al școlilor populare comunale și confesionale și a competențele învățătorilor” de la acestea, intrat în vigoare cu data de 1 iulie, urmărea, fără nici un fel de dubii, transformarea școlilor confesionale în școli de stat. Astfel, §§-le 2 și 3 ale legii din 1907 fixau patru clase de salarizare, în funcție de „relutul de cartier”, cu remunerații minimale cuprinse între 1000-1200 coroane, salariu care avea să fie luat în calcul pentru stabilirea pensiei învățătorilor. Se preciza și faptul că în acest salariu puteau fi socotite și „competințele” cantonale, acolo unde docentele îndeplinea și funcția de cantor.⁴⁷

Legea mai decidea și acordarea unei locuințe corespunzătoare fiecărui învățător, care în mod obligatoriu trebuia să se constituie din „două chilii pavimentate, culină, cămară și superedificatele cele mai de lipsă, mai departe se poartă grădina de 400° sau în lipsa acesteia 20 coroane anual”⁴⁸. În absența locuinței școlii, comunitatea avea obligația de a-i plăti învățătorului, anual, „relut de cartier”. Constatăm, așadar, că condițiile referitoare la locuința dascălului sunt cele stipulate în precedenta lege a salarizării, cea din 1893, însă sesizăm o diferență majoră în privința „relutului de cartier”. Quantumul acestuia se stabilea, de asemenea, pe categorii (în funcție de întinderea și prosperitatea satelor ?), precum urmează: în comunele politice de clasa I - 600 coroane, în cele de clasa II-a - 420 coroane, de clasa a III-a - 360 coroane, de clasa a IV-a - 300 coroane, iar în cele neclasificate - 200 coroane⁴⁹.

Potrivit acestei clasificări, Năsăudul intra în clasa a III-a, alături de Beclean, Ocna Dejului, Dragomirești, Baia Sprie, Vișeu de Sus, Crasna, Lăpușul Unguresc, Șomcuta Mare, Rodna Veche, Șimleul Silvaniei etc. Celelalte parohii din vicariat nu erau împărțite în clase⁵⁰.

La salariile de bază ale învățătorilor, mai sus prezentate, se adăugau „cvinvinalele”, care se acordau în aceleași condiții, prevăzute în legea din 1893, dar care creșteau de la cinci la șase. Quantumul lor era: la 5 și 10 ani - 200 coroane, la 15 și 20 ani - 100 coroane, la 25 și 30 ani - 200 coroane, însă aceste venituri nu se luau în calcul la stabilirea pensiei⁵¹.

Scopul fundamental al celei de-a doua legii Apponyi din 1907 era desconspirat prin conținutul §-lui 12., care aducea în atenția susținătorilor de școli „popolare” faptul că erau datori să asigure, pe cont propriu sau cu ajutor de la stat, „competințele” minimale până la 30 iunie 1910. Ajutorul de stat îl puteau solicita până cel mult pe 30 septembrie 1910. Comuna bisericească care nu ar putea respecta termenul menționat, respectiv nu va putea asigura singură salariul învățătorului, aferent clasei din care făcea parte, dar nici nu va solicita în timp optim ajutorul de stat, își va pierde dreptul de a mai susține școală. Pentru a îndulci oarecum tonul, dar fără a mai putea camufla intențiile vădite ale actului normativ, în cauză, se făcea, totuși, precizarea că respectivul drept putea fi re acordat în condițiile în care comuna își manifesta dorința de a înființa o școală nouă cu ajutor de stat⁵². Autorul legii sfătuia comunitățile bisericești, ca pentru a evita asemenea situații să găsească din timp soluția cea mai adecvată pentru asigurarea retribuției docente, prescrisă de lege.

Acordarea ajutorului de stat pentru completarea salariului dascălului, acolo unde comunitatea era prea săracă pentru a-l putea asigura integral, venea în urma unor demersuri complicate. Mai întâi comunitatea în cauză trebuia să depună o cerere, în acest sens, la comisia administrativă comitatensă. Aceasta avea obligația, înainte de a expedia cererea la minister, să verifice dacă credincioșii respectivei comunități plătesc, pentru acoperirea salariului, repartiție în valoare de cel puțin 5% din darea directă către stat, dacă școala care cere ajutorul corespunde în toate privințele cerințelor legii, dacă învățătorul are calificarea necesară, dacă știe să vorbească, să scrie și să-i învețe pe școlari limba maghiară.

Pentru a demonstra justetea cererii și îndeplinirea tuturor condițiilor care recomandau o școală la obținerea ajutorului de stat, comisia trebuia să alcătuiască și să trimită la Budapesta un dosar complex, prevăzut cu 19

⁴⁶ ANDJBN, fond *Vicariatul Rodnei*, dos. 991/1907, f. 21 r. „Pentru comunele politice ce cad în clasa I și a II- a a relutului de cartier 1200 coroane, pentru cele din clasa a III-a 1100 coroane, pentru cele din clasa a IV-a ori cari nu sunt înșirate în nici o clasă 1000 coroane”.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 21 v.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 21 r.

⁵¹ *Ibidem*, f. 21 v.

⁵² *Ibidem*, f. 22 r.-v.

piese documentare, conținând diverse acte referitoare la școală și învățător⁵³. Odată satisfăcute exigențele legii, atât de școală cât și de învățător, pentru acordarea ajutorului de stat mai trebuiau împlinite alte două condiții. În primul rând predarea compunerii, geografiei și istoriei patriei, a drepturilor și datorințelor cetățenești, în școlile care solicitau menționatul ajutor, trebuia să se facă în limba maghiară, în al doilea rând manualele și rechizitele de învățământ folosite trebuiau să fie, exclusiv, cele aprobate de Ministerul de cult și instrucțiune publică.

De asemenea respectivele școli aveau obligația de a folosi numai formulare de tipărituri în limba maghiară („ziare școlare de progres, de absenți” etc.), care trebuiau completate în limba maghiară, inclusiv în școlile confesionale, dacă acelea beneficiau de ajutor de stat. Singura concesie făcută susținătorului de școală era aceea că avea dreptul de a face consemnările, pe lângă limba maghiară, și în limba de predare folosită în școală⁵⁴. De altfel, § 19 din articolul de lege XXVII/1907 dispunea ca limba maghiară să fie predată după un plan de învățământ stabilit de Ministerul cultelor și instrucțiunii publice în toate școlile cu limba de „propunere” nemaghiară, fie că respectiva școală a solicitat sau nu susținere financiară din partea statului⁵⁵.

Chiar și la o simplă citire „pe diagonală” a textului legii, devine o evidență incontestabilă faptul că aceasta urmărea maghiarizarea ultimelor fărâme de învățământ comunal și confesional. Un exemplu elocvent al perfidiei legislatorului maghiar îl constituie § 18, conform căruia comunele bisericești puteau decide asupra limbii de „propunere” în școlile lor, însă în cazul în care în școala respectivă „sunt școlari cu limba maternă maghiară până la 20, ori dacă numărul acelor formează 20 % din toți elevii înscriși”, pentru ei trebuia utilizată ca limbă de predare, limba maghiară. Dacă cel puțin jumătate dintre elevii înscriși la acea școală aveau ca limbă maternă, maghiara, atunci era obligatoriu ca aceasta să fie folosită ca limbă de „propunere”. Desigur, susținătorii de școală puteau, dacă considerau necesar, să asigure pentru elevii care nu știau maghiară, desfășurarea instrucțiunii și în limba lor maternă. Se mai preciza că în toate școlile repetiționale limba de predare era cea maghiară⁵⁶.

O altă prevedere a legii, care atenta, în mod vizibil la individualitatea și autonomia națiunilor nemaghiare din Ungaria era așa-numitul jurământul de credință „față de patrie” și constituție a tuturor învățătorilor, desigur, inclusiv din învățământul confesional. Aceștia, încadrați în rândul funcționarilor publici, în caz de „ilegalități” deferiți tribunalelor civile, erau obligați la prestarea respectivului jurământ, care îi puneau în ipostaza de a nu putea întreprinde nici o acțiune cu caracter național, ce putea fi ușor catalogată ca un act „antipatriotic” și pedepsită ca atare.

Capitolul IV, §§-le 22-29 consta într-o enumerare a delictelor disciplinare pedepsele aferente. Delicte erau considerate: neglijarea „propunerii” limbii maghiare, utilizarea manualelor interzise de guvern, dacă se urmăreau tendințe contrare statului⁵⁷, purtarea imorală, provocatoare de scandal public, tratarea dură a elevilor, neascultare sau nerespectare a autorității superioare etc.⁵⁸ Dacă un învățător de la orice tip de școală, în urma judecării sale pe cale disciplinară era găsit vinovat și demis din oficiu din cauzele enumerate, aplicarea noului învățător, fie că beneficia de întregire de salariu, fie că nu putea fi făcută numai cu aprobarea ministrului de cult și instrucțiune publică⁵⁹. O a doua demitere la aceeași școală, din motive asemănătoare, putea atrage după sine închiderea școlii și înființarea în locul ei a unei școli de stat⁶⁰.

Motivați de dorința ca cititorul să-și formeze o imagine cât mai corectă și reală vizavi de această lege și implicațiile ei în destinul școlilor comunale și confesionale din Ungaria, menționăm și faptul că această lege impunea obligația îmbunătățirii stării materiale a edificiului școlar. Localul de școală trebuia să corespundă unor standarde ridicate, ceea ce presupunea noi și mari eforturi materiale din partea comunității, la care în multe situații nu s-a putut angaja. Aceste condiții materiale greu de îndeplinit confirmau, considerăm noi, obiectivul prioritar urmărit de legea apponiană: desființarea învățământului confesional.

⁵³ *Ibidem*, f. 22 v.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 23 v.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 24 r. „Tendință contrară statului se privește îndeosebi orice faptă care se îndreaptă în contra constituției patriei, a caracterului național, al unității, al independenței, a integrității teritoriale, mai departe în contra întrebuintării stabilite prin lege a limbii statului și în contra emblemei, insinelor și sindardului statului”.

⁵⁷ *Ibidem*, ff. 23 v., 24 r.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 24 r.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 24 v.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 23 r.

De altfel, capitolul III din lege, § 17 oferă cheia de înțelegere a întregului articol de lege. Decretând ca principal scop al tuturor școlilor elementare, fără diferență de patronaj spiritual și susținere materială, limbă de predare etc., „creșterea pruncilor în spirit patriotic”, cel de-al doilea normativ școlar al anului 1907 dispunea că fiecare dascăl are datoria „de a dezvolta și întări în spiritul copiilor simțului alipirii către patria maghiară”. În acest sens ministrul dota toate școlile cu emblema maghiară, steag și „icoanele din istoria maghiară, statorite cu ascultarea autorității susținătoare de școală”. Acestea trebuiau să fie așezate în toate școlile, indiferent de caracterul lor, la intrarea principală, cât și în sălile de învățământ⁶¹. În vederea îndeplinirii amintitei legi și atingerii obiectivului fundamental propus de aceasta, Consistoriul episcopal din Gherla trimeea, în 14 noiembrie 1908, planul de învățământ după care se va face predarea limbii maghiare în toate clasele „cursului de toate zilele” din școlile „poporale” elementare cu limbă de propunere nemaghiară, astfel încât la finalizarea celor patru clase elevul să știe scrie și citi în ungurește. Totodată, fie din dorința de a nu da nici un motiv de desființare a școlilor confesionale aflate în subordinea sa, fie dintr-un prea mare acces de obediență față de guvernul maghiar, Consistoriul recomanda înfăptuirea tuturor dispozițiilor planului de învățământ la școlile „poporale” nemaghiare⁶². Pentru ajutorarea învățătorilor, în special a celor „mai puțin versați în cunoașterea și aplicarea metodei potrivite” în predarea limbii maghiare, Consistoriul a cerut „prelucrarea unui îndreptar în folosirea planului de învățământ al limbii maghiare în școlile cu limbă de propunere nemaghiară”. Respectivul îndreptar avea să fie trimis tuturor inspectorilor regești⁶³.

Forurile ecleziastice din Gherla au solicitat în mod repetat⁶⁴, imediat după publicarea legii școlare din 1907, protopopilor, preoților și senatelor școlare să găsească căile de a asigura salariile docențiale prescrise de aceasta, fie din mijloace proprii, fie recurgând la ajutorul de stat. Consistoriul dispunea și dotarea corespunzătoare a școlilor cu mobilierul și rechizitele școlare cerute de legile școlare din 1868 și 1907, precum și adaptarea cât mai grabnică a edificiilor școlare în conformitate cu menționatul articol de lege. În caz de nesatisfacere a tuturor prevederilor legii care viza prosperarea școlilor, responsabili se făceau protopopii, preoții și senatele școlare⁶⁵. De asemenea, Consistoriul episcopal a atenționat senatele școlare, acolo unde susținătorul de școală nu putea găsi singur mijloacele necesare pentru a plăti integral noua remunerație a dascălilor, să recurgă la forma ajutorului de stat în timpul prevăzut de lege, respectiv până la 30 septembrie 1910⁶⁶.

Legea școlară XXVII/1907, care a dat lovitura de grație multor școli confesionale românești din Transilvania, a fost completată în anii ce au precedat primul război mondial cu alte articole de lege, menite a desăvârși într-un timp cât mai scurt procesul desființării învățământului confesional din Ungaria dualistă. Pe această linie s-a înscris și articolul de lege XLVI/1908⁶⁷, care în numele principiului modern și democratic al gratuității învățământului elementar, viza, în fapt, reducea drastic taxele conexe procesului de învățământ (taxa de înscriere⁶⁸ în școala repetițională sau economică, taxa de „didactru”?, „absolutor liber de timbru”⁶⁹, tot fără nici o taxă trebuiau eliberate și „absolutorii” pentru elevii școlilor repetiționale, orice fel de testimonii cerute de elevi etc.), unele stipulate în legea din 1891, care puteau constitui mici surse de venituri pentru școlile confesionale. Se făcea precizarea că dacă în termen de șase luni de zile de la intrarea în vigoare a prezentei legi nu se sistau toate taxele enumerate sau cele de altă natură, școala respectivă va fi închisă și în locul ei statul va ridica o alta, susținătorului confesional al școlii în cauză, retrăgându-i-se pentru totdeauna dreptul de a mai susține școală.

⁶¹ *Ibidem*, dos. 1029/1909, f. 2 r.

⁶² *Ibidem*, f. 2 v.

⁶³ *Ibidem*, dos. 1029/1909, f. 25 r. Este vorba de circularele consistoriale 9842/1907 și 4618/1909.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 12 r.-v.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 11 r. Acest îndemn se regăsește în circularele episcopale 9842/1907, 4918 și 9961/1909, 2297 și 9872/1910.

⁶⁶ *Ibidem*, dos. 1049/1910, ff. 5-6 r.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 5 v. Era acceptată doar taxa de înscriere în școala elementară cotidiană, în valoare de 50 fileri, care putea fi utilizată numai în scopul dotării bibliotecii școlare.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 6 r. Se preciza că „absolutorul” pentru cele șase cursuri ale școlii elementare (calificativul sau un fel de foaie matricolă) trebuia să fie trades și în limba maghiară.

⁶⁹ *Ibidem*, f. 5 v.

